

Conjunctuur en ziekteverzuim

DRS. A. H. G. M. SPITHOVEN

Fluctuaties in het ziekteverzuim zijn aanleiding geweest tot nogal wat aandacht voor de vraag naar de oorzaken van de schommelingen. In verschillende studies wordt een verband verondersteld met de conjunctuur 1). Een dalende conjunctuur zou gepaard gaan met een afnemend ziekteverzuim en een stijgende conjunctuur zou samen gaan met een toenemend ziekteverzuim. De processen die achter dit verband liggen, zouden sociaal-psychologisch van aard zijn. Tijdens een neergaande conjunctuur zouden werknemers zich uit angst voor werkloosheid minder snel ziek melden dan in tijden van hoogconjunctuur.

De relatie conjunctuur en ziekteverzuim wordt doorgaans gelegd door de werkloosheid als conjunctuurindicator te hanteren. De registratie van werkloosheid heeft echter belangrijke wijzigingen ondergaan 2), en de toename van de werkloosheid is voor een belangrijk deel structureel en wordt o.a. beïnvloed door veranderingen in arbeidsbesparende technologie, de ontwikkeling van goederen met een veel grotere duurzaamheid, aanzienlijke veranderingen in energieproductie en -consumptie, en veranderingen in de internationale allocatie van de productie. Het is om deze redenen dat de werkloosheidsontwikkeling niet zo'n goede conjunctuurindicator is. De ontwikkeling van het aantal vacatures geeft mogelijk een betere afspiegeling van de ontwikkeling in de economische bedrijvigheid.

Relatie verzuim en openstaande vacatures

Het Sociologisch Instituut te Utrecht heeft het verband tussen de ontwikkeling van het ziekteverzuim en de geregistreerde openstaande vraag van werkgevers naar personeel onderzocht. Dit onderzoek beperkt zich tot de mannen (dat wil zeggen tot meer dan 70% van de beroepsbevolking) en tot de periode 1971 t/m 1978. Het aantal ziektegevallen van mannen betreft alleen die gevallen waarin een uitkering werd toegekend, en alleen de werknemers die bij de ziekteverzekering als omslaglid zijn aangesloten (dat wil zeggen meer dan 80% van de werknemers) 3).

Er blijkt dan dat de pieken in het ziekteverzuim doorgaans rond de jaarwisseling en de dieptepunten in de zomermaanden liggen. Voor de aantallen openstaande vacatures liggen de pieken grofweg tegenovergesteld. Gecorrigeerd voor de seizoeninvloeden vertonen beide verschijnselen in hun ontwikkeling een „at face value”, overeenkomstig een golfpatroon. Het ziekteverzuim nam trendmatig toe en het aantal openstaande vacatures nam trendmatig af.

De trendmatige toename van het ziekteverzuim werd niet alleen door de structurele veranderingen in het werkgelegenheidspatroon (expulsie van werkgelegenheid van ouderen via de Ziektewet en de WAO) veroorzaakt, maar

ook door een toename van het aantal werknemers bij de als omslaglid aangesloten werkgevers bij de ziekteverzekering. Gecorrigeerd voor zowel seizoenontwikkelingen als trendontwikkelingen correleerden (de correlatiecoëfficiënt bedroeg 0,77) de fluctuaties in het aantal ziektegevallen positief met de schommelingen in het aantal openstaande vacatures. Dit verband wordt enigszins vertekend door een zich wijzigend vertragingseffect in de relatie ziekteverzuim en conjunctuur. Dit werd mogelijk veroorzaakt door een verandering in de gemiddelde duur dat vacatures open stonden. Of misschien veranderde in de loop der tijd de perceptie van de situatie.

Processen achter het verband conjunctuur- en ziekteverzuimontwikkeling

De angst voor werkloosheid zou de verklaring kunnen zijn voor het dalende ziekteverzuim bij een neergaande conjunctuur. Werknemers zouden zich dan minder snel ziek melden uit vrees dat zij bij dreigend ontslag het eerst ontslagen zouden worden. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat werknemers eerder terugkeren naar hun werk omdat zij (vanuit de orderpositie) weten dat er sprake is van verminderde bedrijvigheid, waardoor zij het wat kalmer aan kunnen doen. De afname van het aandeel van de middellange ziektegevallen in de jaren zeventig zou hierop kunnen duiden.

De toename van het aandeel van de kortdurige ziektegevallen in die zelfde periode, en de daarmee gepaard gaande toename van de ziektefrequentie indiceren echter dat een eventuele verlaging van de terugkeerdrempel niet werd gevormd door de verminderde bedrijvigheid. Ook ten aanzien van het ziek melden geldt in de situatie van verminderde bedrijvigheid immers dat de ziekte wel tijdens het werk kan worden uitgezikt. Juist een lagere ziektefrequentie zou dan het gevolg moeten zijn.

Dat de lagere terugkeerdrempel geen bevredigende verklaring is voor het verband tussen ziekteverzuim- en conjunctuurontwikkeling, wordt versterkt door het controlegedrag van werkgevers op ziekteverzuim bij een neergaande conjunctuur. Het is zeer waarschijnlijk dat werkgevers in tijden van verminderde bedrijvigheid niet zullen aandringen op een verscherpte controle op het ziekteverzuim. Wanneer bedrijven te kampen hebben met een ver-

1) CRM, *Actieven en niet-actieven*, Statistisch cahier, nr. 20, Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, 1979. H. J. Kruidenier, *Ziekteverzuim en conjunctuur*, CCOZ, augustus 1981.

2) CBS, *Sociale Maandstatistiek*, Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, september 1970 en 1976, blz. 261. CPB, *Centraal Economisch Plan 1976*, Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, blz. 124.

3) Een uitgebreidere versie van dit onderzoek is te verkrijgen bij het Sociologisch Instituut Utrecht.

minderde afzet zullen zij er doorgaans niet om zitten te springen zieke werknemers zo vroeg mogelijk terug te krijgen: de werkgevers hebben voor hen toch niet voldoende werk, en zolang ze in de Ziektewet lopen, kosten zij de ondernemer geen loon. Het lijkt aannemelijker dat werkgevers in tijden van verminderde afzet de werknemers juist zullen stimuleren zich snel ziek te melden, of om langer uit te zieken.

Hierbij komt de vraag of een verscherpte controle wel tot een verminderd ziekteverzuim leidt. Wanneer het aandeel van de ziektegevallen dat binnen acht dagen herstelde in verhouding tot het aandeel van de niet-gediagnosticeerde ziektegevallen wordt genomen als indicator voor de mate van controle op het ziekteverzuim, dan blijkt dat in de bedrijfsvereniging waar een grote mate van controle is de ziekteverzuimfrequentie noch het ziekteverzuimpercentage lager zijn dan in de bedrijfsverenigingen met een geringe mate van controle.

In het verlengde van de controle op het ziekteverzuim als verklarende variabele voor het verband tussen de ziekteverzuim- en conjunctuurontwikkeling, ligt de controle op de doorstroom naar de WAO. Tijdens de wachttijdperiode (de tijd waarin men een uitkering ingevolge de ziekengeldverzekering krijgt) wordt reeds een arbeidsongeschiktheidsklasse geschat. Wanneer nu de arbeidsongeschiktheid maar laag genoeg geschat wordt, en de werknemer dus een geringe uitkering ingevolge de WAO krijgt, dan kan de werknemer zich alsnog „gedwongen” voelen te gaan werken. In dit geval zal hij of zij de hele wachttijdperiode niet volmaken. Bij gebrek aan recente gegevens is de invloed van deze factor als verklaring voor de vermindering van het ziekteverzuim in 1981 nog niet te schatten. Voor 1975 gold echter dat de vermindering van het ziekteverzuim niet of nauwelijks werd gevormd door een mogelijke verscherpte normering.

Voor de verklaring van een verminderd ziekteverzuim wordt dan ook wel eens gewezen op het selectieproces van werknemers. De toename van het aantal WAO-ers en VUT-ers (mensen die vrijwillig vervroegd uit het arbeidsproces treden) d.w.z. categorieën met een relatief hoog ziekteverzuim, zou er toe leiden dat minder werknemers met een relatief hoog verzuim overblijven. Dit proces zou dan moeten leiden tot een structureel afnemend ziekteverzuim. De tegenovergestelde ontwikkeling schijnt zich in de jaren zeventig te hebben voltrokken.

Het verband tussen ziekteverzuim en conjunctuur zou ook het gevolg kunnen zijn van de toename van het aantal WW-ers (mensen die een uitkering krijgen ingevolge de Werkloosheidswet). WW-ers zijn namelijk ook in de ziekengeldverzekering opgenomen, mensen met een uitkering ingevolge de Wet op de werkloosheidsvoorziening en de Rijksgroepsregeling werkloze werknemers zijn dit niet. Wanneer wordt verondersteld dat werklozen zich minder vaak ziek melden, dan gaat hiervan bij een toename van het aantal werklozen (als gevolg van het inzakken van de bedrijvigheid) een drukkende invloed uit op het niveau van het ziekteverzuim. Gezien de omvang van de mutaties in het aantal WW-ers (na een half jaar stromen zij weer door naar de WWV) en de veronderstelling dat ziektegevallen van langer dan zeven dagen wel worden gemeld (werklozen moeten iedere week een werkbriefje ophalen), is deze invloed op de veranderingen in de melding van het aantal ziektegevallen voor de jaren zeventig nagenoeg te verwaarlozen.

Tot slot moet nog de mogelijkheid onder ogen worden gezien of het gevonden verband niet het gevolg is van de keuze van de variabele „openstaande vacatures” als indicator voor de conjunctuurontwikkeling. Meer ziekteverzuim maakt in menige situatie vervangingspersoneel noodzakelijk. Wanneer dit tot nieuwe vacatures zou leiden, betekent dit dat het toegenomen ziekteverzuim de oorzaak is van de toename van het aantal openstaande vacatures. Deze gedachte gaat niet op wanneer verondersteld wordt dat: a) tijdelijke fluctuaties in het ziekteverzuim ook met tijdelijke arbeidskrachten worden opgevangen, voor wie doorgaans geen vacature wordt geopend, maar waarvoor uitzendkrachten worden aangetrokken of werk wordt uitbestede; b) tijdelijke fluctuaties van het ziekteverzuim worden opgevangen met overwerk. Wanneer het om een fluctuatie in het ziekteverzuim gaat, is het zeer waarschijnlijk dat beide veronderstellingen hout snijden.

Beleidsimplicaties

Uit de regeringsverklaring van half november 1981 kwam naar voren dat het kabinet het ziekteverzuim wil terugdringen door zowel voor de werkgever (eerste vijf dagen van het verzuim voor zijn rekening) als voor de werknemer (invoering vereveningsbijdragen) het verzuim duurder te maken. Hiermee nam de regering een middenpositie in, in het labyrint van opvattingen over de oorzaken en bestrijdingsmethoden van het verzuim. Met het invoeren van een eigen risico voor de werkgever beoogde de regering mogelijk deze ertoe aan te zetten de werkomstandigheden te verbeteren opdat de werknemers minder snel ziek zouden worden. Een verlaging van de netto inkomens van de werknemers bij ziekte wijst erop dat de regering ook de mening was toegedaan dat verzuim niet alleen een zaak van arbeidsomstandigheden is, maar ook een individuele component heeft, gevormd door een verkeerde instelling tegenover het werk of door een zwakke gezondheid. Kennelijk beoogde de regering met het verlagen van de netto inkomens bij ziekte de werknemers te bewegen zich minder snel ziek te melden.

Het is twijfelachtig of uitvoering van dergelijke plannen wel tot het beoogde resultaat zal leiden. Werkgevers zullen bij vijf dagen eigen risico in een situatie van inkrimping eerder geneigd zijn om werknemers te ontslaan wegens een hoge verzuimfrequentie, dan dat zij investeren om de arbeidsomstandigheden verbeteren. Dit geeft extra voeding aan de angst bij werknemers om wegens ziekteverzuim te worden ontslagen. Naast deze angst kunnen werknemers zich ook geremd voelen om zich ziek te melden uit hoofde van de verlaging van de (voorgestelde) netto uitkering bij ziekte. Dit wordt nog in de hand gewerkt door de belangrijke stijging van de vaste lasten, waardoor een werknemer wel genoodzaakt zal zijn zich niet ziek te melden, met alle medische gevolgen van dien.

Samenvattend kan gesteld worden dat angst voor werkloosheid in de jaren zeventig een van de belangrijkste oorzaken was voor het afnemend ziekteverzuim bij een neergaande conjunctuur. De in november 1981 kenbaar gemaakte regeringsmaatregelen inzake de vermindering van het ziekteverzuim, spelen hier verder op in.

A. H. G. M. Spithoven